

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«КОРЕКЦІЯ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ ПРИ
ПСЕВДОБУЛЬБАРНІЙ ДИЗАРТРІЙ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи Korlb1-M17
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою «Логопедія.
Спеціальна психологія.»
Казанцева Катерина Володимирівна

Науковий керівник:
Ткач О.М., кандидат педагогічних наук

Рецензент:
Опалюк О.М., кандидат
педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський - 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТА МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРИЄЮ	6
1.1. Формування лексичного компонента мовлення у дітей дошкільного віку	6
1.2. Особливості розвитку лексичного компонента мовлення у дітей з псевдобульбарною дизартрією.....	13
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРИЄЮ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ...	21
2.1. Методика вивчення особливостей розвитку лексичного компонента мовлення у дітей дошкільного віку.....	21
2.2. Опис результатів констатувального експерименту	28
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЯ НЕДОРОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТА МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРИЄЮ	32
3.1. Комплексна корекційно-розвивальна програма формування лексичного компонента мовлення у дітей дошкільного віку з псевдобульбарною дизартрією	32
3.2. Аналіз результатів формувального експерименту	67
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
Додаток. Методика вивчення особливостей розвитку лексичного компонента мовлення у дітей дошкільного віку.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. В ході розвитку дитина поступово оволодіває мовленнєвими засобами: відбувається накопичення і якісне вдосконалення словникового запасу, формуються семантичні зв'язки у межах лексичних груп, діти накопичують та структурують семантичні поля, починають розуміти предметну співвіднесеність слова та його узагальнюючу функцію, ранжовану систему значень (контекстуальне, ситуативне, приховане), вчаться користуватися ними у активному мовленні.

Особливості розвитку лексики дітей дошкільного віку в ході типового онтогенезу достатньо широко вивчені в фізіології, психології, психолінгвістиці. Вона визначається як основний засіб людського спілкування, інструмент мислення. Слово, писав Л.С. Виготський [11], так само відноситься до мовлення, як і до мислення. Оскільки мовлення є основним системоутворюючим фактором процесу пізнання, то лексика виступає способом вербалізації набутого дитиною досвіду та засобом включення дитини у єдиний смисловий простір з дорослим. Однак, це можливо лише за умови своєчасного формування лексики та оволодіння дитиною усіма її складовими.

Зовсім іншою є ситуація оволодіння дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку лексичними компонентами мовлення. Серед найбільш поширених мовленнєвих порушень, одне з провідних місць займає дизартрія (найчастіше стерта форма псевдобульбарної дизартрії). Багато дослідників вважають, при даній мовленнєвій патології що найбільш ураженою є звуковвимова, інтонаційна та просодична сторона мовлення. Однак, останні дослідження свідчать про те, що збільшується кількість дітей-дизартриків, у яких наявні прояви системного недорозвитку мовлення, а саме недостатньої сформованості лексичного компоненту мовлення (О. Архипова, А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гаврилова, А. Гуровець, Д. Ельконін, В. Кондратенко, С. Конопляста, Р.

Лалаєва, О. Леонтьєв, О. Лурія, О. Ревуцька, Н. В. Серебрякова, Є. Ф. Соботович, О. Ткач та ін.).

Дослідники наголошують на тому, що недорозвитку фонологічної складової: труднощі відтворення артикуляційних позицій та контролю за їх використанням часто негативно впливають на формування фонематичного, лексичного та граматичного компонентів мовленнєвої системи. Так діти-дизартрики з труднощами опановують денотативними ознаками семантичної структури слова. У них повільніше розвиваються процеси класифікації, структуризації лексичних одиниць, повільно уточнюється варіативне значення, повільно приймаються рішення про вибір відповідного слова.

Виявлення у дітей з псевдобульбарною дизартрією обмеженості словникового запасу, розбіжностей між обсягом активного і пасивного словника, неточне вживання багатьох загальноживаних слів, вербальні парафазії, несформованість семантичних полів, труднощі актуалізації словника, недостатність виділення диференційованих ознак значень слів.

Констатація авторами того факту, що питання діагностики та методики корекційної роботи, а саме питання збагачення і активізації словникового запасу дошкільнят з дизартрією, формування різних компонентів значення слова в процесі спеціального корекційного впливу розроблені поки що недостатньо і зумовило вибір нами теми дослідження – «Корекція лексичного компоненту мовлення при псевдобульбарній дизартрії»

Метою дослідження було виявити специфічні особливості формування лексичного компоненту мовлення у дітей з псевдобульбарною дизартрією.

Відповідно до мети дослідження визначено наступні завдання:

1. Проаналізувати наукові дослідження з питання формування лексичного компоненту у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку.
2. Розробити методику вивчення особливостей розвитку лексичного компоненту у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку.

3. За результатами констатувального експерименту скласти програму корекції лексичного компоненту у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку.

4. Проаналізувати ефективність розробленої програми.

Об'єкт дослідження: логопедична корекція недорозвитку лексичного компоненту у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості корекції недорозвитку лексичного компоненту у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку.

Методи дослідження: використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема:

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння даних спеціальної науково-методичної літератури

емпіричні – спостереження, бесіди, інтерв'ю, анкетування,

математичні – кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Практична значущість дослідження полягає у комплексній корекційній програмі та методичних матеріалів до неї, що дозволить використати їх для подальшого вдосконалення лексичних навичок вихователями та батьками дітей-дизартників у процесі щоденного стимулювання мовленнєвого розвитку.

Дослідження проводилось на базі дошкільного навчального закладу № 5, 8, 23 у м. Кам'янець-Подільський. В дослідженні взяли участь 100 дітей старшого дошкільного віку (50 дошкільників з типовим розвитком та 50 – з псевдобульбарною дизартрією).

Матеріали дослідження публікувалися у Збірнику наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології (Випуск №11, 2 частина).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи - 100 сторінок, з них - 82 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що переважна більшість дослідників вважають, що при псевдобульбарній дизартрії найбільші труднощі виникають із звуковимовою, формуванням просодичного боку мовлення, порушеннями дихання. Однак, оскільки, псевдобульбарна дизартріє є одним із найбільш розповсюдженіший мовленнєвих порушень то й проблеми, що виникають у даної категорії дітей вимагають швидкої професійної допомоги.

Процес формування лексичного компоненту мовлення складний і багатогранний. В ході розвитку дитина поступово оволодіває мовленнєвими засобами: відбувається накопичення і якісне вдосконалення словникового запасу, формуються семантичні зв'язки у межах лексичних груп, діти накопичують та структурують семантичні поля, починають розуміти предметну співвіднесеність слова та його узагальнюючу функцію, ранжовану систему значень (контекстуальне, ситуативне, приховане), вчать користуватися ними у активному мовленні.

Недорозвиток лексичного компоненту здебільшого діагностується в дітей-дизартриків з загальним недорозвиненням мовлення різного ступеня вираженості. Останні дослідження вчених свідчать про те, що недостатня увага логопедів-практиків до усіх складових лексичного компоненту мовлення призводить до помилкового зарахування окремих дітей з псевдобульбарною дизартрією в групи з фонетичним чи фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Для поглибленого вивчення особливостей розвитку лексичного компоненту мовлення у дітей дошкільного віку нами була складена діагностична методика, що складалася з п'яти блоків завдань, кожен з яких направлений на вивчення окремої складової лексики. Завдання були взяті нами з відомих нейропсихологічних, психолінгвістичних та педагогічних методик О. Архіпової, А. Богущ, Н. Гаврилової, В. Ковшикова, В. Петренко та О. Ткач. З їх

допомогою нам вдалося вивчити обсяг словника, його компонентний склад, оволодіння понятійно-узагальнюючими категоріями, словотвірними навичками та дослідити особливості формування семантичних полів слів за найбільш поширенішими лексичними темами.

У дослідженні взяли участь 50 дітей дошкільного віку з псевдобульбарною дизартрією (40 - ЗНМ 4 рівня та 10 - ФФНМ) та 50 дітей з типовим розвитком. Воно проводилось на базі ДНЗ № 5, 8, 23 комбінованого типу м. Кам'янця-Подільського (логопедичні групи та групи загального розвитку).

Аналіз проведеного дослідження свідчив про те що у 45% дітей з псевдобульбарною дизартрією переважає предметна співвіднесеність слова та труднощі з формуванням узагальнюючого та понятійного значення слів, тоді як у дітей з типовим розвитком така особливість виявилась лише у 6 %.

Діти, здебільшого розуміють і активно використовують конкретне чи емоційно значуще лексичне наповнення слова, рідше ситуативне, тоді як понятійно-семантичне, інваріантне чи приховане значення розумілося дітьми лише в спеціально організованій ситуації чи з поясненням дорослого. Це характерно для 54% дітей з псевдобульбарною дизартрією та 16% дітей з типовим розвитком.

Обсяг словника у дітей з псевдобульбарною дизартрією та типовим розвитком наближається до вікової норми, однак у його компонентному складі, здебільшого переважає номінативний словник у 54% дітей з дизартрією, а предикативний і атрибутивний більше представлений у пасивному словнику. У дітей з типовим розвитком таких особливостей не було виявлено.

У дітей дизартриків семантичні поля структурувалися повільно, здебільшого були негнучкими через обмежене використання мовлення у щоденній наочно-практичній діяльності дитини, часто у тематичні семантичні поля потрапляли випадкові асоціації, що на нашу думку викликане

недостатньою сформованістю логічних зв'язків у семантичних полях та недосконалою побудовою ієрархії понять. Такі особливості характерні для 67% дітей з дизартрією та 11% дітей з типовим розвитком. У активному мовленні дітей з псевдобульбарною дизартрією все ще наявне неточне вживання слів, численні парафразії та персеверації, труднощі актуалізації потрібного слова через недостатню точність сприймання його слухового чи кінестетичного образу.

Для дітей з типовим розвитком актуальними залишаються труднощі трансформації семантичних полів, їх недостатньої структурованості та переповнення лексичним матеріалом (29%). Такі ж проблеми були у 71% дошкільників з псевдобульбарною дизартрією. В обох груп дітей є потреба у подальшому удосконаленні розуміння та активного використання словотвірних засобів (26 % - з типовим розвитком та 57% з псевдобульбарною дизартрією).

У той же час варто відмітити, що у жодного із досліджуваних дітей старшого дошкільного віку не були наявні усі перераховані труднощі, що свідчить про значне різноманіття факторів, що впливають на формування у дітей з псевдобульбарною дизартрією лексичного компонента мовлення та потребують поглибленого вивчення даних проявів для підтвердження гіпотези про вторинне недорозвинення цього компонента мовлення у дітей-дизартриків.

Аналіз отриманих результатів дав нам можливість створити комплексну корекційно-розвивальну програму формування лексичного компонента мовлення у дітей з псевдобульбарною дизартрією дошкільного віку. Нами були відібрані опорні групи лексики, запропоновані різні варіанти дидактичних ігор, що дозволяють безпосередньо діючи на обрану складову лексичного компонента розвивати й інші. Лексичний матеріал структурувався за 20 найбільш часто використовуваними лексичними темами, що включені до програм дошкільних навчальних закладів загального розвитку і груп для дітей з ТПМ.

На протязі 2017-2018 навчального року завдання використовувались вчителями-логопедами під час проведення корекційних занять та на заняттях вихователів, музичних керівників, під час прогулянок та екскурсій.

Аналіз результатів формувального експерименту дозволив у дітей з типовим розвитком зменшити обсяг семантичних полів та досягнути зрушень у їх структуризації та трансформації в межах найпоширеніших лексичних тем. Значення слів значно звузились, дітьми краще усвідомлюється контекстне, ситуативне, інваріантне та приховане значення слів. Вони навчилися аналізувати значення слова не тільки через власний мовленнєвий досвід, але і через усвідомлення значення смислорозрізнавальних морфем, відслідковування логічних зв'язків між окремими частинами слова чи фрази. Однак у 12% учнів (достатній рівень) з типовим розвитком все ще залишилися певні труднощі під час аналізу складних словотвірних конструкцій, що пропонуються буз унаочнення.

Діти з псевдобульбарною дизартрією збільшили обсяг словника. У їх активному мовленні з'явилася значна кількість слів, що позначають дії чи ознаки. Їх використання стало адекватнішим, ситуативно чи контекстно зумовленим. Значно збільшилась кількість слів у реченні, висловлювання стали поширенішими та з меншою кількістю лексичних і граматичних помилок. Однак, у їх мовленні все ще недостатня кількість узагальнюючих слів, та тих що несуть понятійне значення. Часто, замість узагальнюючого слова діти використовують перераховування чи опис ситуації. Найбільші проблеми виникають під час аналізу значущих та смислоутворюючих елементів слова, діти не враховують їх значення, або недостатньо його розуміють. Семантичні поля все ще не гнучкі та занадто поширені з розмитою периферією та нечітко вираженим ядром

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми та подальшого активного творчого пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова Е.Ф. Логопедический массаж при дизартрии / Е.Ф. Архипова. – М.: АСТ, 2008. – 118 с.
2. Архипова Е. Ф. Стертая дизартрия у детей: учебное пособие / Е. Ф. Архипова. – М.: АСТ Астрель, 2006. – 319 с.
3. Архипова Е.Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей / Е.Ф. Архипова. – М.: АСТ; Астрель, 2010. – 254 с.
4. Бадалян Л.О. Детские церебральные параличи / Л.О. Бадалян. – М.: Медицина, 1984. – 576 с.
5. Белова-Давид Р. А. Клинические особенности детей дошкольного возраста с недоразвитием речи / Р. А. Белова-Давид. // Нарушение речи у дошкольников / под ред. Р. А. Беловой-Давид. – М., 1972. – С. 82–129.
6. Белая А. Й. Подолання нерізко вираженого загального недорозвитку мовлення у молодших школярів (рекомендації для вчителів-логопедів) / А. Й. Белая. – Хмельницький: ТУП, 2001. – 100 с.
7. Белякова Л.И., Волоскова Н.Н. Логопедия. Дизартрия / И.Л. Белякова, Н.Н.Волоскова. – М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2009.– 287 с.
8. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: Навчально-методичний посібник / Г.Й. Блінова: В 2 ч. – К.: Благовіст, 2001.– 215 с.
9. Боряк О.В. Аналіз результатів обстеження мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку з дизартрією / О.В, Боряк. – Ж-л "Логопедія", №1. – 2011. – С. 39-45.
10. Блыскина И.В., Ковшиков В.А.. Массаж в коррекции артикуляторных расстройств / И.В Блыскина, В.А. Ковшиков. – СПб: «Сатис», 1995 –56 с.
11. Винарская Е.Н. Дизартрия / Е.Н. Винарская. – М.: АСТ: Астрель, Хранитель, 2006. – 141с.
12. Волосовец Т. В. Основы логопедии с практикумом / Т.В. Волосовец. – М.: Академия, 2002. – 200 с.
13. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з загальним

недорозвитком мовлення з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. X. – С. 181-185.

14. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія / Н. С. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.

15. Гаврилова Н.С. Логопедичний масаж, як засіб корекції порушень артикуляційної моторики у дітей / Н.С. Гаврилова // Актуальні питання корекційної освіти: зб. наук. пр. / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. – Вип. V. – С. 42-54.

16. Гаврилова Н. С. Вплив недорозвитку кінестетичного праксису на формування у дітей вимови фонем / Н. С. Гаврилова // Вісник Кам'янець–Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. II – С. 23-36.

17. Гаврилова Н. С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 15. – С. 120–127.

18. Гаврилова Н. С. Нарушения развития кинетического и кинестетического праксиса у детей с дислалией, ринолалией и дизартрией / Н.С. Гаврилова // Современная образовательная среда: приоритетные направления развития : материалы междунар. науч. конф. (Минск, 22-23 окт. 2009 г.) : в 4 ч. – Мн., 2010. – Ч. 3. – С. 293–300.

19. Гаврилова Н. С. Методика формування моторної готовності до оволодіння правильною вимовою фонем у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією / Н. Ст. Гаврилова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць

Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 15. – С. 110-124.

20. Гаврилова Н.С. Типи порушень артикуляційної моторики та особливості їх корекції / Н.С. Гаврилова // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічної науки): зб. наук. пр. / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – Вип. VIII. – С. 54-63.

21. Галущенко В.І. Аспекти активізації корекційної роботи з розвитку психомовленнєвої та моторної сфери у дітей з дизартричними розладами / В.І. Галущенко // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічної науки): зб. наук. пр. / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. – Вип. V. – С. 54-63.

22. Галущенко В.І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою дизартрією: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.03. – О., 2012. – 247 с.

23. Гуровец Г.В., Маевская СИ. К вопросу диагностики стертых форм псевдобульбарной дизартрии: Вопросы логопедии. – М., 2008. – 155 с.

24. Данилавічюте Е. А. Порушення письма в учнів II-IV класів з дитячим церебральним паралічем та шляхи їх корекції : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Е.А. Данилавічюте: Ін-т дефектології АПН України. – К., 1997. – 239 с.

25. Дедюхина Г. В. Логопедический массаж и лечебная физкультура с детьми 3-5 лет, страдающими детским церебральным параличом / Г. В. Дедюхина, Т. А. Яньшина, Л. Д. Могучая : [учеб.-практ. пособие для логопедов и мед. работников]. – М. : „ГНОМ и Д”, 2000. – 32 с.

26. Дьякова Е.А. Логопедический массаж / Е.А. Дьякова: Учеб.пособие для студ. высш. учеб. Заведений.- 2-е изд., М: Издателский центр «Академия», 2005.– 96 с.

27. Ермилова Е.Я. Логопедический массаж при коррекции стертой дизартрии у дошкольников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://moluch.ru/conf/ped/archive/105/5855/>

28. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников / Л. Н. Ефименкова. – М., 2005. – 158 с.

29. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте / М. Зеeman. – М.: Наука, 2004. – 299 с.

30. Карта логопедичного обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи / Автори-укладачі І. Г. Дмитрієнко, Л. О. Федорович. – Полтава, 2006. – 33 с.

31. Карелина И.Б. Новые направления в коррекции минимальных дизартрических расстройств / И.Б. Карелина // Дефектология, 2000, № 1.– С.47-51.

32. Киселёва В. А. Комплексное исследование детей со стертой дизартрией / В. А. Киселева // Логопедия: методические традиции и новаторство / под ред. С. Н. Шаховской, Т. В. Волосовец. – М.; Воронеж, 2003. – С. 39-50.

33. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї дитини з дизартричними розладами / В.А. Кисличенко // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічної науки): зб. наук. пр. / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – Вип. VIII. – С. 84-93.

34. Кирьянова Р. А. Комплексная диагностика и ее использование в коррекционной работе с детьми 5-6 лет, имеющими тяжелые нарушения речи / Р.А. Кирьянова. – СПб, 2002. – 368 с.

35. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак; за ред. М. К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.

36. Конопляста С. Ю. Розвиток дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння. Теорія та практика : монографія / С.Ю. Конопляста; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, Ін-т корекц. педагогіки і психології. – К., 2008. – 212 с.

37. Краузе Е.Н. Логопедический массаж и артикуляционная гимнастика: Практическое пособие / Е.Н. Краузе. – СПб.: КОРОНА, 2004. – 80 с.
38. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. – Вид.3-тє. перер. та доповн. – К. : Видавничий дім «Слово».2015. –776с.
39. Лопатина Л. В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников (Коррекция стертой дизартрии): учеб. пособие / Л. В. Лопатина, Н. В. Серебрякова. – СПб: «Союз» РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 191 с.
40. Лопатина Л.В. Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста с минимальными дизартрическими расстройствами: Учебное пособие / Под ред. Е.А. Логиновой. – СПб.: Союз, 2005. – 192 с.
41. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал / А.Я. Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2003. – 104 с.
42. Малярчук А. Я. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів / А.Я. Малярчук. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 336 с.
43. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навч. посіб. / І.С. Марченко. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. – 288 с.
44. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии: ранняя диагностика и коррекция / Е. М. Мастюкова. – М.: Просвещение, 1992. – 95 с.
45. Мілевська О.П. Логопедична гімнастика: систематизація поняття/ О.П. Мілевська // Наукова дискусія: питання педагогіки та психології: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. – Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. – С. 47-52.
46. Мілевська О.П. Сутність поняття „логопедичної гімнастики”: сучасний погляд / О.П. Мілевська // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічної науки): зб. наук. пр. / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова – Кам’янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – Вип. X. – С. 179-187.

47. Миронова С. А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях / С.А. Миронова. – М., 2003. – 168 с.

48. Микляева Ю.В. Логопедический массаж и гимнастика. Работа над звукопроизношением / Ю.В. Микляева. – М.:Айрис –пресс, 2010.- 112с.

49. Пахомова Н. Г. Формування комунікативної компетенції у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією / Н. Г. Пахомова // Науковий часопис Нац. пед. університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та психологія. – К.: Вид-во НПУ, 2008. – Вип. 9: До 175-річчя НПУ імені М.П. Драгоманова. – С. 90-93.

50. Польшина М.А. Коррекция стертой дизартрии у старших дошкольников средствами логопедического массажа / М.А. Польшина. – М.:БЕТА-ФРЕЙМ, 2009. – 125с.

51. Приходько О.Г. Логопедический массаж при коррекции дизартрических нарушений речи у детей раннего и дошкольного возраста /О. Приходько // . СПб.: КАРО, 2008. – 200 с.

52. Ревуцька О. В. Інноваційні технології в навчанні осіб з особливими потребами / О.В. Ревуцька // Управління в освіті: Зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конференції, 14-16 квітня 2011 р., Львів / відп. ред. Л. Д. Кизименко. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 376 с.

53. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Ю.В. Рібцун; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. – К., 2010. – 21 с.

54. Рібцун Ю. В. Вивчення моторної функції молодших дошкільників із ЗНМ / Ю.В. Рібцун // Дефектологія. – 2006. – № 1. – С. 44-48.

55. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу / Ю. В. Рібцун. – Х. : Вид. група „Основа”, 2013. – 239

56. Рібцун Ю.В. Інноваційний підхід до організації та проведення

артикуляційної гімнастики в логопедичній групі / Ю.В. Рібцун // Дошкільна освіта. – 2011. – № 3 (33). – С. 31-43

57. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте / А.В. Семенович. – М.: АСАОЕМІА, 2002. – 318 с.

58. Синьов В., Шевцов А. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / В.М. Синьов, А.Г. Шевцов // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 6–11.

59. Соботович Е. Ф. Нарушение речевого развития у детей и пути их коррекции / Е. Ф. Соботович. – К.: ІОДО, 1995. – 204 с.

60. Соботович Е., Чернопольская А. Проявления стертых форм дизартрий и методы их диагностики / Е. Соботович, А. Чернопольская. – М., 1994. – 128 с.

61. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів / В.В. Тарасун. – К.: Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 348 с.

62. Тарасун В. В. Попередження недорозвитку навчальних здібностей у дітей (фрагмент) / В.В. Тарасун // Практ. психологія та соц. робота. – 1997. – № 1. – С. 11–14.

63. Тарасун В .В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушенням мовленнєвого розвитку: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 / В.В. Тарасун ; Ін-т дефектології АПН України. – К., 1999. – 57 с.

64. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку / В. В. Тарасун // Дефектологія. – 2000. – № 2. – 128 с. – С. 2 - 10.

65. Тарасун В.В. Базові інваріантні дії та операції як компонент навчальної діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку / В.В.Тарасун // Дефектологія. – 2001. – № 1. – С. 2-4.

66. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання : діагностика і формування (нейропсихологічний супровід) : монографія / В. В. Тарасун. – К.: Видавництво

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2008. – 299 с.

67. Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки. – К.: Актуальна освіта, 2004. – Вип. 1. – 118 с.

68. Ткач О.М. Корекція стертої форми дизартрії в умовах дошкільного навчального закладу / О.М. Ткач. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Цвігайло М. М., 2012. – 118с.

69. Ткач О.М. Використання масажу для подолання дизартричних порушень / О.М. Ткач // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічної науки): зб. наук. пр. / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – Вип. X. – С. 351-360.

70. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34 – 40.

71. Український дефектологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. – К.: КНТ, 2000. – 902 с.

72. Чиркина Г. В. Дети с нарушением артикуляционного аппарата / Г.В. Чиркина. – М. : Педагогика, 1969. – 114с.

73. Шеремет М.К. Хрестоматія з логопедії: навч. посіб. / М.К.Шеремет, І.В.Мартиненко. – К.: КНТ, 2006. – 360 с.

74. Шеремет М.К., Конопляста С.Ю., Мартиненко І.В. – Хрестоматія з логопедії. Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія. – К.: КНТ, 2008. – 380 с.